

Adnan Silajdžić
Samir Beglerović

Postratna literatura apokaliptičnog sadržaja među muslimanima Bosne i Hercegovine

UDK 002:28 (497.6)

Sažetak

Cilj ovoga rada jest da obradi širok opseg pisanog materijala koji su u poslijeratnoj Bosni i Hercegovini objavili bosanski muslimanski autori, ili pak prijevode djela stranih autora na bosanski jezik u istome periodu, a koji obuhvata teme kakve su: apokaliptična proročanstva, postojanje paralelnih svjetova, mogućnost čulnoga iskustva sa svijetom demona (*džina*) i đavola (*šejtana*), vidovi liječenja od posljedica bavljenja crnom magijom, mogućnost liječenja psihičkih i tjelesnih bolesti učenjem časnoga Kur'ana i odabranih molitvi (*dova*) iz Tradicije (*sunnet*), te tumačenje snova.

Ključne riječi: apokaliptična literatura, Sudnji dan, crna magija, sibir, đavoli, džini, Dedžal, tumačenje snova.

Uvod

Najprije ćemo objasniti šta se u ovom tekstu podrazumijeva pod pojmom *apokaliptična literatura*. Riječ je o širokom opsegu pisanoga materijala koji su objavili bosanski muslimanski autori, ili pak prijevodima djela stranih autora na bosanski jezik, a koji obuhvata teme kakve su: apokaliptična proročanstva, egzistencije paralelnih svjetova, mogućnost čulnoga iskustva sa svijetom demona (*džina*) i đavola (*šejtana*), vidovi liječenja od posljedica bavljenja crnom magijom, mogućnost liječenja psihičkih i tjelesnih bolesti učenjem učenjem časnoga Kur'ana i odabranih molitvi (*dova*) iz Tradicije (*sunnet*), te tumačenje snova.

Sakupljajući ovaj materijal objavljen nakon 1995. godine, prikupili smo više od osamdeset naslova, ne računajući brojne druge tekstove, po metodologiji i pristupu uglavnom nenaučnog karaktera, objavljene u različitim časopisima. Sukladno izlaganome sadržaju, podijelili smo ih na sedam oblasti: knjige o Sudnjem danu, knjige o đavlima, demonima i anđelima, knjige o liječenju od posljedica djelovanja crne magije, knjige o nagovještaju dolaska Isaa, blagoslovljen je, Mehdiija i Dedždžala, knjige proročanskoga sadržaja, knjige o liječenju medicinskim putem te knjige o tumačenju snova.

1. Analiza prikupljenoga materijala

U nastavku ćemo se pozabaviti svakom od spomenutih sedam oblasti, opredjeljujući se, umjesto za potpun bibliografski pristup, za navođenje brojnih izvora u fusnotama.

1.1. Knjige o Sudnjem danu

Riječ je o materijalu koji, u najširem smislu značenja, tretira peti stup vjere – vjerovanje u

nastupanje Sudnjega dana. Knjige iz ove oblasti tematiziraju: općenito nastupanje Sudnjega dana¹, predznake Sudnjega dana² te strah kao nužnu posljedicu Sudnjega dana.³

Uvodi su napisani odveć načelno, ističe se nužnost vjerovanja u nastupanje Sudnjega dana, ali se ne objašnjava posebno razlog zašto se autor odlučio na pisanje baš ovoga djela, a što je slučaj s mnogim autorima fundamentalističkog usmjerenja koji otvoreno ulaze u oštar i nepopustljiv sukob sa savremenim svijetom vjerujući da mu se ionako približava svršetak u apokaliptičnom ognju i diluvijskom potopu. Tako je samo navedena tvrdnja da se "Smak svijeta veoma približio"⁴ te izražena nada da će dragi Bog posredstvom knjige ove tematike "uputiti... mnogobrojne ljude koji su ogrezli u neznanju."⁵

Osnovni tekst takvih knjiga prilično je jednostavan, mada čitaoca svakodnevlja zamara često pozivanje na izvore iz kojih su predaje preuzete, a prisutna su i ponavljanja. Stil izražavanja je prilično sugestivan te u određenoj mjeri arogantan.⁶

Većinu knjiga ove tematike objavili su autori bliski selefijsko-vehabijskoj percepciji islama.

1.2. Knjige o đavlima, demonima i anđelima

Ova tematika je detaljno obrađena. Upoređujući ovaj materijal s prethodno izlaganim, primjećuje se sklonost, rekli bismo, opsjednutost detaljima, pa materijal može biti podijeljen na sljedeće oblasti: opća rasprava o takozvanom nevidljivom svijetu i odnosu đavla prema čovjeku⁷, oblici čuvstvenih iskustava čovjeka sa đavolima i demonima,⁸ detaljni opisi svakodnevnoga života džinskih bića⁹ te

¹ Vidjeti naprimjer: Muhammed M. Šaravi, *Kraj svijeta*, Grabus, Sarajevo, 2010.

² Vidjeti naprimjer: Fuad Sedić, *Mali predznaci Sudnjeg dana*, Organizacija aktivne islamske omladine Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1996; Yūsuf b. 'Abdullāh b. Yūsuf al-Wābil, *Predznaci Sudnjeg dana: Mali-srednji-veliki*, Bemust, Sarajevo, 2001.

³ Vidjeti naprimjer: Abdul-Melik el-Kulejib, *Strabote Sudnjeg dana*, Visoki saudijski komitet za pomoć Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 1998.

⁴ Vidjeti: Al-Wābil, *Predznaci Sudnjeg dana*, str. 11.

⁵ Vidjeti: El-Kulejib, *Strabote Sudnjeg dana*, str. 8.

⁶ Naprimjer: "Da, jer ti ćeš poslije smrti ući u kabur, a to je prva stanica za vječni svijet..." Abdullah b. Ahmed Ali Allaf el-Gamidi, *Iz kabura u Džennet ili Džehennem*, Visoki saudijski

komitet za pomoć Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 1998, str. 7.

⁷ Vidjeti naprimjer: Muhammed M. Šaravi, *Nevidljivi svijet*, Grabus, Sarajevo, 2006; Muhammed M. Šaravi, *Šejtansko neprijateljstvo prema čovjeku*, Grabus, Sarajevo, 2010.

⁸ Vidjeti naprimjer: Šejh Bedruddin Ebu Abdullah Omer ibn Abdullah ŠebliHanefi, *Svijet džina i šejtana*, Grabus, Sarajevo, bez godine izdavanja (knjiga se pojavila na tržištu nakon 2010. god.); Omer b. Sulejman el-Eškar, *Svijet džina i šejtana*, Ilum, Bužim, 2010.

⁹ Vidjeti naprimjer: Muhammed Isa Davud, *Razgovor sa džinom muslimanom*, Kaligraf, Sarajevo, 2000. (Dosloman prijevod naslova knjige je *Novinarski razgovor/intervju sa džinom muslimanom (Al-Hiwār as-Šahfī ma'a Ginn Muslim)*; Mustafa Ašur, *Svijet džina i njegove tajne*, Islamski centar Mostar, Mostar, 1998.

oblici đavolskoga uplitanja u povijest izraženi kroz osnivanje različitih okultnih grupacija.¹⁰

I ovdje su uvodi u sadržaj napisani veoma površno, autori se pozivaju na nužnost vjerovanja u nevidljivi svijet, a ne ističu poseban razlog bavljenja ovim sadržajem.¹¹ U nekim djelima ističe se želja za pomoć istraživačima ovoga sadržaja, neskromno se naglašava da objavljeno djelo "obuhvata sve probleme koji okupiraju čovjeka",¹² što je karakteristično za autore koji ne poznaju narav i značaj povijesnoga vremena o kojemu govore osnovni izvori islama.

Stil teksta je jednostavan, ali u dobroj mjeri u službi imitiranja stilistike arapskoga jezika. Metodologija kojom se iznosi sadržaj u drugom je planu, s obzirom na to da se kod čitaoca prije svega nastoji probuditi zapanjenost informacijama, odnosno utjecati na njegovu afektivnu dimenziju.

Sadržaj koji govori o nevidljivom svijetu napisan je pučkim stilom, dok su se osobe bliske selefijsko-vehabijskom načinu percepcije islama posvetile čuvstvenom iskustvu čovjeka sa đavolima i demonima te detaljima svakodnevnog života džina. Pristup identičan selefijsko-vehabijskom očigledan je i u jednoj knjizi šiijske škole mišljenja.¹³

1.3. Knjige o liječenju od posljedica djelovanja crne magije

Literatura ove naravi je najbrojnija, a u njezinu populariziranju učestvuju autori/prevodioci

različitih profila. Možemo izdvojiti četiri tematske oblasti: bolest čovjekove duše kao osnova za bavljenje magijom¹⁴, načini liječenja od djelovanja crne magije, predstavljanje iskustva islamskog egzorciste u liječenju oboljelih od crne magije¹⁵ te komparativno-istraživački pristup fenomenu ove vrste liječenja.¹⁶ Oblast koja tematizira načine liječenja od izloženosti crnoj magiji može biti podijeljena na tri vrste: opći način tematiziranja načina liječenja (literatura ovoga sadržaja je najbrojnija),¹⁷ liječenje bolesti koje su tjelesne prirode¹⁸ te liječenje bizarnim formulama.¹⁹

Opći način tematiziranja liječenja oboljelih od crne magije podrazumijeva knjige uglavnom tehnički izuzetno opremljene, tvrdoga uveza, velikog broja stranica i velikog formata. Knjige sadrže i tekstove kur'anskih sura i hadisa na arapskome jeziku. Česta su ponavljanja, a stil je prilično jednostavan. Autori ovih knjiga čitaocima žele pružiti pomoć kako u liječenju tako i u zaštiti od crne magije. Neki od njih smatraju da se uposlenici institucije Islamske zajednice bave crnom magijom, odnosno "nedozvoljenim načinima liječenja", te da je Islamska zajednica "dužna iskorijeniti i strogo sankcionirati one u svojim redovima koji se bave sihirom i vraćanjem".²⁰ Drugi, opet, relativiziraju i vlastite stavove iznesene u

¹⁰ Vidjeti: Nijaz Omer, *Đavo: mit i istina – Traktat o zlu*, Kulturna zajednica Bošnjaka "Preporod", Gračanica, 2007.

¹¹ Naprimjer, prevodilac jedne od knjiga zadržava se na ovome pasusu: "Međutim, iako su to veoma interesantne stvari, za mene to nije bio osnovni razlog koji me rukovodio da ovu knjigu prevedem i učinim dostupnom našem čitateljstvu. Više su me na to ponukale neke praktične stvari i pouke koje ona u sebi sadrži." Muhammed Isa Davud, *Razgovor sa džinom muslimanom*, str. 6.

¹² Vidjeti: Mustafa Ašur, *Svijet džina i njegove tajne*, str. 10.

¹³ Vidjeti: 'Ali Reza Redžali, *Džinni i šejtani: Istine i zablude*, Microbook Publishing House, Mostar, 1999.

¹⁴ Vidjeti naprimjer: Muhammed M. Šaravi, *Sibir i zavist*, Islamski kulturni centar Mostar, Mostar, 2006; Medždi Muhammed eš-Šehavi, *Zavist i urok – otrovi duše*, El-Kelimeh, Novi Pazar, 2009.

¹⁵ Vidjeti: Hafiz Esad Amin, *Između dva svijeta – iskustva islamskog egzorciste*, vlastita naklada, Sarajevo, 2009.

¹⁶ Vidjeti: Samir Adanalić, *Moć vjere: tajne bosanskih iscjelitelja Kur'anom*, Bosanska Riječ, Wuppertal, bez godine izdavanja (djelo se pojavilo na tržištu 1993. godine); Ahmed Bosnić, *Zapisi i hamajlije*, Arka Press, Sarajevo, 1997.

¹⁷ Vidjeti naprimjer: Muharem Štulanović, *Liječenje Kur'anom od ograisanja, sibira i uroka*, El-Kelimeh, Novi Pazar, 2007; Halil ibn Ibrahim Amin, *Džini i ljudske bolesti: liječenje u*

svjetlu Kur'ana i sunneta, Islamska zajednica Norrköping, Norrköping, 2005; Vehid Abduselam Bali, *Zaštita od džina i šejtana u svjetlu Kur'ana i sunneta*, Udruženje za promociju i afirmaciju malih intelektualaca PAMI Sarajevo, 2006; Elvedin Rašid Huseinbašić, *Hamajlije, talismani i rukje u svjetlu Kur'ana i Sunneta*, Udruženje za promociju i afirmaciju malih intelektualaca PAMI, Sarajevo, 2007. (Uz knjigu je priložen i CD na kojemu su snimljena učenja pojedinih kur'anskih ajeta, učača Jusufa Barčića); Vehid Abduselam Bali, *Oštri mač u borbi protiv zlih sibirbaza*, Emanet, Sarajevo, 1999; Almin Omerašević, *Kur'anska hamajlija: Lijek i zaštita od sibira, uroka i ograme*, vlastita naklada, Žavidovići, 2009.

¹⁸ Vidjeti naprimjer: Rida eš-Šerkavi, *Zaštita od džina i šejtana*, Ilum, Bužim, 2008; Muhamed Abdulaziz, *Preventivna zaštita i liječenje Kur'anom i sunnetom*, Omladinski edukativni centar, bez mjesta i godine izdavanja (knjiga se pojavila na tržištu 2006. godine).

¹⁹ Vidjeti: Hadži Mustafa Čajlaković, *Tajna Sulejmanova, a.s., prstena*, drugo izdanje, Podružnica pisaca BiH Zeničko-dobojskog kantona, Zenica, 2001; Hadži Mustafa Čajlaković, *Babilonsko oko: 440 vrsta sibira i odbrana od njih*, Podružnica pisaca BiH Zeničko-dobojskog kantona, Zenica, 1999.

²⁰ Vidjeti: Elvedin Rašid Huseinbašić, *Hamajlije, talismani i rukje u svjetlu Kur'ana i sunneta*, str. 10.

knjizi.²¹ Zanimljivo je da je izražena i žal što Fakultet islamskih nauka u Sarajevu nije prihvatio registraciju doktorske teze pod naslovom: “Liječenje Kur’anom – fikhski pristup”, čime bi se “pravovremeno objavila knjiga s pravnim pristupom i vjerodostojnim fikhskim propisima vezanim za razna pitanja iz ove oblasti”.²²

Na osnovu razgovora s izdavačima, zaključuje se da je finansijski razlog osnovni razlog objavljivanja knjiga ove naravi. Otuda i ne čudi da se osim dobro opremljenih izdanja velikoga formata objavljuju i džepna izdanja, “priručnici” za liječenje.²³

U nekim objavljenim materijalima uz izlaganje kur’anskih ajeta i hadisa ističe se da njihovo učenje uspješno liječi i bolesti poput impotencije, teškog poroda, raka i neplodnosti,²⁴ odnosno paralize, spolne nemoći i gluhoće.²⁵

Naučno najzanimljiviji materijal podrazumijeva literaturu koja se na komparativan način bavi tradicijom duhovnoga liječenja. U njoj su predstavljene i konkretne ličnosti koje se bave duhovnim liječenjem,²⁶ te je ukazano na sličnosti i razlike u pristupima duhovnome liječenju u monoteističkim tradicijama.²⁷ Ovi autori ne pišu nužno samo za muslimane, ali je ova vrsta literature česta među muslimanima.

Nismo mogli a da ne izdvojimo krajnje neobičan i čudan način objašnjavanja metoda duhovnoga liječenja, po kojem su posebno poznate knjige Mustafe Čajlakovića, derviškog rufajskog šejha. U jednoj knjizi iznosi se više od četiri

stotine vrsta i podvrsta crne magije, među kojima i one koje se odnose samo na domaće životinje,²⁸ dok je u drugoj knjizi predstavljeno devedeset duhovnih pečata od poslanika Adema, blagoslovljen je, “do današnjeg dana”, ispisanih različitim bizarnim pismima.²⁹

Posebnu pažnju privukla je knjiga poznatog duhovnog liječnika hafiza Esada Čančara koji se liječenjem bavi još od predratnih godina. Knjiga je najavljivana kao “revolucija među literaturom ove vrste”. Za nju su vezane posebne specifičnosti. Premda nije nigdje naglašeno, stječe se dojam da je konačna verzija posebno stilistički obrađena. Autor se dodatno potrudio pa je osim uvriježenih kategorija u knjizi raspravljao i o alhemiji i alse-miji, satanističkim sektama, svjetlosnoj terapiji (*Light Therapy*) i sl.³⁰ Da bi se zaštitila autorska prava, svaki originalni primjerak knjige sadrži i autorov pečat (*muhur*), urađen jako kvalitetnim, profesionalnim kaligrafskim ispisom, te autorov potpis. Knjiga je pisana u kombiniranom stilu, nakon neobično zanimljivo prozno artikuliranih događaja iz autorovoga života a vezanih za duhovno liječenje, navedeni su komentari. Stil izlaganja posebno privlači pažnju, dok brojni dijelovi knjige, čak i neki naslovi, odišu humorom.³¹

Pri analizi materijala predmetnog djela posebno smo se iznenadili emotivnim prikazom knjige koji je uradio univerzitetski profesor u jednom od prestižnih teološko-znanstvenih časopisa, bez iznesene ijedne kritičke primjedbe.³²

²¹ “Mi ljudi danas kažemo jedno, sutra drugo. Zato, nije dozvoljeno nikome prihvatiti naše mišljenje ako ne zna dokaz za njega.” U podnaslovu: “Šta sam promijenio prilikom ovog izdanja”; Vehid Abduselam Bali, *Zaštita od džina i šejtana u svjetlu Kur’ana i Sunneta*, str. 19.

²² Vidjeti: Muharem Štulanović, *Liječenje Kur’anom od ograšavanja, sibira i uroka*, str. 7. i 9.

²³ Vidi naprimjer: Madžid Matar, šejh Bedruddin Ebu Abdullah, Omer ibn Abdullah Šebli Hanefi, *Zaštita i liječenje od sibira i džina: metoda Poslanika, salallahu alejhi ve sellem*, Emanet, bez mjesta i godine izdavanja (knjižica se pojavila na tržištu oko 2000. godine); Se’id el-Kahtani, *Liječenje Kur’anom i sunnetom od sibira, uroka i džina*, Ilum, Bužim, 2009.

²⁴ Vidjeti: Muhamed Abdulaziz, *Preventivna zaštita i liječenje Kur’anom i Sunnetom*, str. 55-57; 82; 87-96; 106-116.

²⁵ Vidjeti: Rida Eš-Šerkavi, *Zaštita od džina i šejtana*, str. 243-244; 239-242; 242-243.

²⁶ Vidjeti naprimjer: Samir Adanalic, *Moć vjere: Tajne bosanskih iscjelitelja Kur’anom*, str. 39-44.

²⁷ Cijela knjiga Ahmeda Bosnića, *Zapisi i hamajlije*, napisana je u ovome stilu.

²⁸ Vidjeti: Hadži Mustafa Čajlaković, *Babilonsko oko: 440 vrsta sibira i odbrana od njih*, str. 106. i 110.

²⁹ Vidjeti: Hadži Mustafa Čajlaković, *Tajna Sulejmanova, a.s., prstena*, str. 151-180.

³⁰ Vidjeti: Hafiz Esad Amin, *Između dva svijeta – Iskustva islamskog egzorciste*, str. 117-118; 128-132; 165.

³¹ Naprimjer naslov: “Mali revolveraš i Rambo hanuma”, ibidem, str. 133-144. Ili dio teksta: “Svaki put kad bih dodirnuo dedu, on bi se trznuo i prokašljao. Tretman se sad pretvorio u zabavu. Grimase koje su na moj dodir nastajale na dedinu licu kod Midhat-efendije su izazivale smijeh, a ni ja nisam bio uskraćen. Glumio sam tada bioenergetičara, i svaki put kada bih pružio dlan prema dedi, on bi bio gurnut unazad. Kada bih kojeg pronašao, osjetio bih na dlanu nježan dodir, kao da sam dotakao paučinu. Dok sam skenirao tako dedine natkoljenice i pravio pokrete cik-cak, dedino se tijelo uvijalo kao da mu je šesnaest, a ne šezdeset godina”; ibidem, str. 67.

³² Vidjeti: Fahira Fejzić-Čengić, “Prikaz knjige hafiza Esada Amina, ‘Između dva svijeta: iskustva islamskog egzorciste’, Sarajevo, 2009. god.”, *Znakovi vremena*, Sarajevo, Institut “Ibn Sina”, 2009, br. 45-46, str. 253-259.

1.4. Knjige o naviještanju dolaska Isaa, blagoslovljen je, Mehdiya, i Dedždžala

Ova je literatura malobrojna, spomenute tri teme uglavnom se tretiraju ili uporedo s drugim temama, u nekom zajedničkom kontekstu, ili pak kroz brojne tekstove objavljene u različitim štampanim i elektronskim publikacijama.

Stil izlaganja je jednostavan, česta su pozivanja na izvore, ali nije posvećena pažnja njihovoj autentičnosti. Usljed mističnosti koja prati ovu vrstu tema, objavljene knjige sadrže cijele mape najavljenih događaja koji će dovesti do Sudnjega dana,³³ te obrazložene segmente globalne zavjere protiv bosanskih muslimana.³⁴ Tematizirana su i pitanja Bermudskoga trougla te letećih tanjira.³⁵

1.5. Knjige proročanskoga sadržaja

Knjige ove vrste u prvi plan ističu nagovještaje događaja prorečenih Kur'anom i sunnetom, ali njihovo u izvorima tek načelno ozbiljenje autori sasvim pouzdano pretvaraju u score nagovještaje, čak i konkretne datume. Na tome tragu, razlozi nastanka ovoga materijala logični su: cilj im je skrenuti pažnju "uspavanima" na skori nastup Sudnjega dana.

Stil izlaganja je jednostavan, nekada u vidu predavanja,³⁶ a češće u vidu navođenja i komentiranja kur'anskih ajeta te hadisa.³⁷ Neke od ovih knjiga navještenja izlažu u kontekstu aktualnih geopolitičkih dešavanja u svijetu, smještajući ih u samo središte tema tretiranih u savremenim teorijama zavjera.³⁸

³³ Vidjeti: Mensur Valjevac, *Dok čekamo imama Mehdiyu*, bez izdavača, te mjesta i god. izd., str. 63.

³⁴ Vidjeti: Nijaz Omer, *Čekajući Mesiba: Traktat o zavjeri*, Kulturna zajednica Bošnjaka "Preporod", Gračanica, 2006, str. 85-118.

³⁵ Vidjeti: Muhammad Isa Davud, *Tajna veza (tajne niti između Mesiba, Dedžala, misterije Bermudskog trokuta i letećih tanjira)*, Libris, Sarajevo, 2001.

³⁶ Naprimjer: Šejh Nazim Haqqani, *Na vrelu mudrosti*, IZ Bošnjaka u SAD-u, Chicago, 1999.

³⁷ Vidjeti naprimjer: Admir Pozderović, *Muhamedova, a.s., predskazanja: sukob civilizacija 21. st. i trijumf islama*, vlastita naklada, Goražde, 2004; Yusuf el-Qaradawi, *Radosne vijesti o trijumfu islama*, Muslimansko bratstvo, Sarajevo, 2004.

³⁸ Vidjeti: Sefer el-Havali, *Kuds između istinitog i lažnog obećanja*, bez izdavača, te mjesta i godine izdanja (knjiga se pojavila na tržištu 2001. godine); Imran N. Hosein, *Jerusalim u Kur'anu: Islamski pogled na sudbinu Jerusolima*, Prometej, Sarajevo, 2003.

1.6. Knjige o liječenju medicinskim putem

Uzevši u obzir tendenciju o kojoj smo raspravljali u uvodu ovoga rada, u literaturu apokaliptičnog sadržaja ubrojali smo i onaj materijal koji govori o takozvanoj tradicionalnoj medicini iz vremena poslanika Muhammeda, blagoslovljen je.³⁹ Također, u ovu literaturu ubrajamo i sadržaje koji ne sadrže pozivanja na kur'anske ajete ili hadise ali se redovno nalaze u prodaji na istome odjelu gdje i takozvana islamska literatura.⁴⁰

1.7. Knjige o tumačenju snova

Kao posljednje u nizu knjiga predmetnoga sadržaja izdvajamo materijal koji tretira fenomen interpretacije snova. Za razliku od rasprostranjenih sanovnika, ova literatura sadrži tri specifičnosti: izvori za tumačenje snova nalaze se u Kur'anu i hadisu, autoriteti od kojih se preuzimaju simboli pri tumačenju isključivo su muslimani, riječ je o prijevodima knjiga sa arapskoga jezika.

Najpoznatija knjiga ovoga sadržaja svakako je Ibn Sirinov *Veliki tumač snova*, objavljen još prije agresije na Bosnu i Hercegovinu, a nakon agresije doživio je još dva izdanja.⁴¹ Ovaj tumač snova uz uvod sadrži poglavlja određena simbolima koji se mogu usniti te tumačenja svakoga od njih. Na identičan način urađeni su i drugi tumači snova.⁴²

Jednoj od knjiga ove tematike dat je podnaslov *Sanovnik*, a priređivač, koji je tek kompilirao objašnjenje usnivenih simbola na osnovu djela Ibn Sirina i Nablusija, potpisan je čak kao autor.⁴³ Ovo djelo doživjelo je dva izdanja, od kojih se u

³⁹ Vidjeti naprimjer: Madžida Amir, *Abdest i alternativna medicina (muđžize u stvaranju čovjeka i alternativna medicina)*, bez mjesta i godine izdanja (knjiga se pojavila na tržištu 2005. godine); Ibn Kajjim el-Dževzijj, *Poslanikova medicina*, Libris, Sarajevo, 2001; Dželaudin es-Sujuti, *Vjerovjesnikova medicina*, Libris, Sarajevo, 2003; Es-Sejjid Abdulbasit Muhammed, *Medicina poslanika Muhammeda, a.s. (savremeni pristup)*, Ilum, Bužim, 2008.

⁴⁰ Vidi naprimjer: Anis Aljić, *Liječenje medom*, bez mjesta izdanja, vlastita naklada, 2008; Madžid Matar, *Liječenje Kur'anom, medom i ljekovitim biljem*, Bemust, Sarajevo, 1999.

⁴¹ Vidjeti: Ibn Sirin, *Veliki tumač snova*, Sarajevo, vlastita naklada, 1989; drugo izdanje Tuzla, vlastita naklada, 1416/1998; treće izdanje, Bookline, Sarajevo, 2008.

⁴² Vidjeti: Abdulgani en-Nablusi, *Tumač snova*, Sarajevo, Libris, 2004; Muhammed Bekr Ismail, *Tumač snova*, New Edition, Sarajevo, 2008.

⁴³ Vidjeti: Šefik Kurdić, *Snovi i njihova značenja*, Islamska pedagoška akademija, Zenica, 2004.

prvome ne nalazi nijedan originalan prilog “auto-ra”, dok su u drugome izdanju ponuđene opće odrednice sna, snivanja i tumačenja usnivenog.⁴⁴

Kad je riječ o ovoj literaturi, treba istaći knjigu *Poslanikovi snovi* u kojoj se, na osnovu zabilježenih slučajeva snova Muhammeda, blagoslovljen je, iz Kur’ana i hadisa, pozivanjem na hadiske zbirke iznose veoma zanimljiva tumačenja i izvode neobični zaključci.⁴⁵

2. Karakteristike postratne literature apokaliptičnog sadržaja

Nužno je istaći nekoliko karakteristika tretirane literature i osvrnuti se na određene posljedice njezina populariziranja. Premda se to u prvi tren ne bi očekivalo, ova literatura objavljuje se i popularizirana u akademskim krugovima. Tako se među izdavačima nalaze i Kulturna zajednica Bošnjaka “Preporod” te Udruženje pisaca Bosne i Hercegovine. Prevodioci i recenzenti nekoliko knjiga su univerzitetski profesori, a kao sponzori navode se i neka kantonalna ministarstva.

Veći dio knjiga zapravo su prijevodi s drugih jezika, najčešće sa arapskoga, potom, mnogo manje, sa engleskoga jezika. Kad se radi o originalnoj literaturi na bosanskom jeziku, riječ je najčešće o imitiranju radova napisanih na spomenutim jezicima, uz tek pokoji originalni pristup.⁴⁶

Obraćajući pažnju na vrijeme izdavanja, primjećuje se da je ova literatura dodatno popularizirana nakon 2001. godine, a naročit procvat doživljava od 2005. godine pa do danas. Zanimljivo je istaći da cijena knjiga ovoga sadržaja nije niža u odnosu na druge knjige; naprotiv, zahvaljujući luksuznoj opremi, čak je i skuplja. Ideologija i na njoj sagrađena geopolitička praksa fenomena “11. septembra” sigurno je djelimično zaslužna za širenje literature apokaliptičnoga sadržaja, naročito one vezane za teorije globalne zavjere.

Po našem mišljenju, drugi osnovni razlog popularnosti ovih djela u vremenu nakon 2001. godine jest, uvjetno kazano, finansijska kriza koja se pojavila u Bosni i Hercegovini u tom periodu. Premda se postratna bosanskohercegovačka ekonomija nije oporavila, u vremenu od 1998. do 2001. godine, ako posmatramo ekonomsku situaciju kao građani, ne kao ekonomisti, vjerovatno

usljed velikoga priliva humanitarne pomoći te početnih stranih ulaganja u našu zemlju, možemo kazati da spomenuti period od tri godine karakterizira činjenica da je znatan broj građana bio u mogućnosti koliko-toliko finansijski stabilno živjeti. S prekidom te mogućnosti pojačan je opći osjećaj nesigurnosti i beznađa.

Zanimljivo je i opredjeljenje za specifične oblasti unutar najšire shvaćenog pojma apokaliptične literature sukladno idejno-teološkom opredjeljenju autora, a što bi trebalo posebno istražiti u kontekstu složenih promjena kroz koje prolazi naše društvo u posljednje dvije decenije. Autori tradicionalnoga načina percepcije islama svoja djela / prijevode namijenili su masama, opredijelivši se za opći prikaz tretiranih fenomena. Istovremeno, sljedbenici selefijsko-vehabijske metode percepcije islama opredjeljuju se za detaljno prikazivanje svijeta demona i đavola, nudeći šira objašnjenja mogućnosti čuvstvenoga iskustva čovjeka s tim svijetom, i detaljne prikaze svakodnevlja “nevidljivoga svijeta”, te, nakon svega toga, donekle paradoksalno, ističući zabranu čovjekove “saradnje” sa džinima, nudeći pritom enormnu literaturu o načinima liječenja i sprečavanja oboljenja nastalih djelovanjem crne magije. Autori skloni tesavvu- fu svoja djela posvetili su uglavnom naviještanju ponovnoga dolaska poslanika Isaa, blagoslovljen je, imama Mehdija te Dedždžala, proročanskim objašnjenjima skoroga nastupa Sudnjega dana, te bizarnim, u smislu čudnim i neobičnim, klasi- fikacijama čarolija i načina liječenja od djelovanja crne magije. Česta su i implicitna vremenska određenja “događanja” Sudnjega dana.

Iako se na bosanskohercegovačkom tržištu mogu pronaći knjige koje tretiraju teorije globalne zavjere a koje, opet, neizostavno problematiziraju historiju nastanka države Izraela kao ključnoga “plana Antikristovoga povratka”, kako to naučava najnovija američka protestantska eshatologija, prateći takve teološke članke objavljujane kako u službenoj tako i u drugoj vjerskoj literaturi bosanskih muslimana, ne primjećuje se sklonost ka formiranju negativnoga stava prema Jevrejima, što je pak slučaj u nekim dijelovima arapskoga svijeta.

⁴⁴ Vidjeti: Šefik Kurdić, *Snovi i njihova značenja: Sanovnik*, El-Kelimeh, Novi Pazar, 2008, str. 13-22.

⁴⁵ Es-Sejjid Medždi Fethi, *Poslanikovi snovi*, Libris, Sarajevo, 2002.

⁴⁶ Već smo izdvojili knjigu hafiza Esada Amina *Između dva svijeta*.

Međutim, ono što je primjetno, a na najbolji mogući način je uočljivo na različitim internet-skim forumima, odnosi se na tendenciju širenja praznovjerja, naročito među muslimankama sklonim selefijsko-vehabijskoj matrici tumačenja islama, koje nude zainteresiranim osobama “savjete” i “dijagnoze” stanja na koje se bosanskohercegovačke muslimanke žale. Kao najčešći uzrok općih problema (problemi u porodici, problemi u obrazovanju, nezaposlenost, tjeskoba i sl.) navodi se djelovanje crne magije.

Konačno, ono što također smatramo da treba posebno naglasiti, jest, s jedne strane, insistiranje na kur'ansko-sunetskim izvorima u djelima u kojima se govori o načinima liječenja od djelovanja crne magije, a s druge, nedosljednost spomenute metodologije kod istih autora kad je riječ o djelima koja tretiraju teorije globalne zavjere. Naime, kako je poznato, ova vrsta djela usko je povezana s naviještanjem ponovnog dolaska poslanika Isaa, blagoslovljen je, te imama Mehdija, odnosno proročanskoga najavljanja skoroga nastupa Sudnjega dana, pa u korpusu izvora na koje se autori pozivaju ove knjige obuhvataju i neislamske sadržaje, među kojima i judeo-kršćanske. Tako je, naprimjer, poznato da su muslimani arapskoga govornog područja, a zainteresirani za literaturu ovoga sadržaja, u najmanju ruku jednako dobri poznavaoци sadržaja nekih biblijskih knjiga, poput Otkrivenja ili Knjige o Danijalu, kao i kršćanski vjernici. Na sličan način, mada nije riječ o kršćanskim kanonskim izvorima, bosanski muslimani zainteresirani za predmetnu literaturu, izuzetno su dobro upoznati sa sadržajem djela *Evandjelje po Barnabi*. Po našem mišljenju, dva su osnovna razloga zastupljenosti ovoga djela među bosanskim muslimanskim autorima.

Prvi je želja da se na neki način “dokaže” autentičnost islama, što, s jedne strane predstavlja vlastitu nesigurnost, nemoć i frustriranost, a s druge strane, želju da se time po svaku cijenu

uvjere prvenstveno kršćani u autentičnost islama. Tako, na određen način, egzistiranje ovoga djela među bosanskim muslimanima, smješteno u povijesni kontekst, možda najbolje odražava zbunjenost osoba koje su agresiju na Bosnu i Hercegovinu u periodu od 1992. do 1995. godine doživjeli kao napad kršćana (pravoslavaca i katolika) na muslimane. Dejtonski sporazum, odnosno okončanje rata bez pobjednika, istodobno kod tih osoba budi sumnju u vlastito uvjerenje, ali i nadu, “proročanski nagovještaj”, u skori “trijumf islama”. Knjiga *Evandjelje po Barnabi* objavljena je upravo 1995. godine, kao prijevod sa engleskoga na bosanski jezik.⁴⁷

Drugi razlog ogleđa se u činjenici da su korištenje ove knjige kao “pouzdanog argumenta” odobravali i neki muslimanski reformatori u 19. i 20. stoljeću, poput Rašida Riđāa i Al-Mawdūdija. U nama bližem vremenu na ovu knjigu se pozivao i poznati Muhammad Ataur-Rahim, iznoseći brojne teze, ali ne nudeći pritom gotovo nijedan argument za njih.⁴⁸

Zaključak

Čini se gotovo nemogućim predvidjeti sve posljedice koje će se u budućnosti aktuelizirati s dominacijom literature ovoga sadržaja među bosanskim muslimanima. Kao argument kaznoga, pozvat ćemo se na dvije stvari. Za vrijeme istraživanja, koje je podrazumijevalo i razgovore s brojnim obrazovanim muslimanima, među kojima i s osobama koje su stekle visoka zvanja u oblasti islamskih znanosti, primijećena je zapitanost sagovornika pred izraženom temom istraživanja. Prvi utisak skoro uvijek se odnosio na bojazan da je razlog istraživanja želja za, kako se to kaže – “bavljenjem zapisima, i liječenjem”. Naime, teško se oduprijeti dojmu da velik dio sagovornika nije svjestan značaja istraživanja ove vrste literature u kontekstu razumijevanja aktuelnog duhovnog i intelektualnog stanja bosanskih muslimana koje prate ozbiljne promjene u

⁴⁷ Kao prevodilac prvoga izdanja (koje sadrži ukupno 63 stranice) naveden je Esed Bošnjak; vidjeti: *Evandjelje po Barnabi*, bez izdavača i mjesta izdanja, maj 1995, str. 1; str. 4. U drugome izdanju, proširenome za devet dodatika prevodioca (ukupno 156 stranica), navedeno je da je prevodilac poznati inženjer Mustafa Mlivo, jedan od

prevodilaca Kur'ana na bosanski jezik; vidjeti: *Indžil po Barnabi (The Gospel of Barnabas)*, bez izdavača i mjesta izdanja, maj 1995, str. 4.

⁴⁸ Vidjeti: Muhammad 'Ata' ur-Rahim, Ahmad Thomson, *Jesus Prophet of Islam*, Ta-Ha Publishers Ltd., London, 1995, drugo, dopunjeno izdanje, str. 113-139.

savremenoj kulturi, a time i duboke promjene u razumijevanju modernih formi ezoterijskih i okultnih učenja kao simbola novog kulturnog izraza. Ono što se također može zaključiti odnosi se na činjenicu da velik broj muslimana, i onih svakodnevnija ali i intelektualaca, nije u sebi "pomirio" istodobno postojanje čisto duhovnog i materijalnog svijeta. Stoga su i veoma česta isključiva opredjeljenja: ili se postojanje nadnaravnog nematerijalnog svijeta odbacuje i uprkos njegovoj potvrdi u Objavi i Tradiciji, ili mu se, pak, pristupa konceptima bliskim praznovjerju.

Želeći skrenuti pažnju na tri stvari čije se razviđanje nužno nameće, na prvome mjestu želimo prvenstveno istaći tendenciju usvajanja predmetnih sadržaja, odnosno njihova izražavanja kroz vidove praznovjerja. U određenim prilikama, uglavnom kad se osoba osami, određeni napuci iz izvora vjere prakticiraju se beskompromisno. Ali u prilikama kad je osoba u društvu, identičnu praksu nastoji po svaku cijenu sakriti od drugih, nerijetko se i šaleći na račun onih koji su u svome odnosu prema tim sadržajima dosljedni. Ovakvim ophođenjem pojedinac sebe dovodi u egzistencijalni rascjep između vlastitoga uvjerenja (uvjetno kazano "vjerovanja"), i življenja.

Sasvim je jasno da novi kulturni izraz, koji uporedo prate duboke promjene u razumijevanju duhovnih pojava, podrazumijeva osnivanje instituta ili pokretanje osmišljenih projekata za praćenje i analiziranje novih oblika religioznosti, gdje

bi i praćenje ove vrste literature te predviđanje mogućih posljedica dominacije njezinih sadržaja u intelektualnim krugovima imalo važno mjesto.

Konačno, kao samo jedna od mogućih, čak političkih posljedica dominacije ove vrste literature pisane rukom nestručnih i intelektualno nezrelih osoba, odražava se, bez obzira na svu složenost pitanja izraelske državne agresije na palestinski narod, i u kreiranju svojevrsnog paranoičnog odnosa prema Jevrejima, kakav je slučaj u nekim zemljama s većinskim arapskim muslimanskim stanovništvom. Premda imamo veliku uzdržanost spram Davida Cooka, autora knjige *Contemporary Muslim Apocalyptic Literature: Religion and Politics* (Syracuse University Press, New York, 2005; 2008), njegovi argumentirani stavovi o ovoj pojavi moraju biti uzeti u obzir (također je značajan i njegov rad pod naslovom: "Anti-Semitic Themes in Muslim Apocalyptic and Jihadi Literature", objavljen u Jerusalemu, *Jerusalem Center for Public Affairs*, br. 56, od 1. maja 2007. godine). U toku našega istraživanja zaključili smo da rečene tendencije nisu prisutne među bosanskim muslimanima. Međutim, ako se nastavi s neselektivnim prijevodima s arapskog jezika, knjige poput onih čiji su autori Riḍā Hilāl (*Al-Masīh al-Yahūdī wa Nihāya al-Ālam*), Al-Fazāzī (*Hukm Allāh al-ādīl fī zarwāl darwla Isrā'īl*), Muḥammad 'Izzat 'Arif (*Hal ad-dağğāl yaḥkum al-ālam al-ān?*), i drugi, mogle bi imati i snažan negativan utjecaj na širi krug čitalaca.

Abstract

Postwar literature of apocalyptic content among Muslims in Bosnia and Herzegovina

Adnan Silajdžić, Samir Beglerović

The paper aims to provide an overview of a wide range of written materials published by Bosnian Muslim authors, or, translations of the works of foreign authors into Bosnian language, which encompass the following topics: apocalyptic prophesies, the existence of parallel worlds, the possibilities of sensual experience of the world of demons (*jinn*s) and devils (*satans*), forms of treating consequences of practicing black magic, possibilities of treating psychological and physical illnesses by reciting the Holly Quran and chosen prayers (*du'as*) from the Tradition (Sunna), and interpreting of dreams, in the postwar Bosnia and Herzegovina.

Keywords: apocalyptic literature, The Doomsday, black magic, sibir, devils, jinn, Dejja, interpretation of dreams. Nesuglasje između Tradicije i modernizma u Nasrovom mišljenju